

PORTS I MANS: LA BIODIVERSITAT

Jordi Duch

Parlar de biodiversitat en general obliga, abans que, res a trobar un definidor del concepte que volem tractar, perquè en aquest cas es tracta d'un terme científic que, com tants d'altres, s'ha incorporat al lèxic habitual d'institucions, de moviments socials i de persones en particular.

Una definició prou acurada del terme la dona el Conveni sobre la Diversitat Biològica de les Nacions Unides, l'article 2 del qual en parla de la següent manera:

“Per "diversitat biològica" s'entén la variabilitat d'organismes vius de qualsevol font, inclosos, entre d'altres coses, els ecosistemes terrestres i marins i altres ecosistemes aquàtics i els complexos ecològics dels que formen part; comprèn la diversitat dins de cada espècie, entre les espècies i dels ecosistemes”

Vista dels Ports. Autor: Joan Maria Ventura

Aquesta definició té un caràcter oficial, recordem que va esser en una convenció de les Nacions Unides i el Conveni fou signat per una bona part de països, i expressa en poques ratlles el que ha estat un llarg procés d'estudi i recerca de prop de 30 anys. Fou el biòleg marí Elliot Norse, l'any 1985, el primer en definir el concepte i ho feia distingint-ne tres aspectes: diversitat genètica dins de cada espècie, diversitat entre espècies i diversitat ecològica. En definitiva la biodiversitat expressa la varietat del món biològic, i ho fa en termes descriptius però també numèrics.

Si ens fixem, però, en el seu significat la paraula biodiversitat s'assumeix com a sinònim de qualitat: un riu ple de peixos de la mateixa espècie, serà un riu amb major qualitat que un altre que no en té cap. Un altre riu amb un nombre elevat de diferents espècies d'invertebrats el considerarem en millor estat que un altre que en té menys i, finalment per concloure l'exemple, un riu que presenti una elevada diversitat d'entorns, fondos sorrencs o de pedra, ribes boscoses o vegetals, etc. tindrà també major capacitat per acollir un major nombre d'ecosistemes.

Vist això es pot afirmar que el concepte biodiversitat equival a un recompte, per a un espai determinat, de totes les espècies, animals i vegetals, la seva variabilitat i la seva riquesa. Els procediments per poder "comptar" aquest nombre ingent d'essers vius són molt variats i cap d'ells és definitiu. Per conèixer valors de diversitat biològica s'utilitzen campanyes sistemàtiques de recompte d'espècies, es fan marcatges de poblacions, s'enregistren les observacions de nius, petjades i senyals, etc. Aquesta és una tasca que donades les seves dimensions només pot ser considerada com a parcial i mai complerta. Com a exemple de l'enorme dificultat que representa el coneixement exhaustiu dels valors de biodiversitat unes xifres seran prou aclaridores: actualment la ciència coneix aproximadament 1.750.000 espècies diferents, mentre que les estimacions fetes calculen un nombre que pot estar entorn dels 13 o 14 milions d'espècies diferents.

Un altre aspecte a destacar del concepte el donà l'eminent ecòleg català Ramon Margalef quan descrivia la biodiversitat com el "gran diccionari de la vida, l'immens caudal de formes presents i extintes en les que es manifesta l'esdevenir històric de la vida". Amb aquesta afirmació Margalef contempla un fet evident com és que l'actual situació o estat del medi biòtic és el resultat de la història natural en un indret determinat. Història natural de la que l'home també n'és un protagonista en la mesura que ha conviscut amb aquesta enorme quantitat d'espècies i d'ambients, i ho ha fet per a obtenir-ne recursos, aliments, fibres vegetals. Serveis per a millorar la vida.

Seguint amb aquest argument és evident que la història de la humanitat també està enregistrada en aquesta història natural. Aquesta component històrica és el que alguns autors anomenen com el "valor essencial de la biodiversitat" i permet afirmar que el medi ambient d'avui és el resultat d'anys d'història d'interacció de la natura amb la natura i també de l'home amb la natura. Relació estreta, per tant, entre història - cultura i natura.

Aquesta relació es basa en el paper que juga la biodiversitat en el proveïment de serveis a les comunitats humanes, entre els quals s'hi destaca el proveïment d'aliments, l'obtenció de productes per a la indústria (fusta, fibres, etc.) i també l'ús turístic que contempla la biodiversitat com un element a tenir en compte a l'hora d'observar la naturalesa salvatge. Darrerament també s'hi consideren altres factors que no tenen un caràcter tangible, recents estudis relacionen la influència de la biodiversitat amb aspectes com el benestar, la tranquil·litat, la identitat, etc.

Finalment la biodiversitat també ha estat un argument per a molts dels moviments de defensa de la terra que actualment mantenen oberts conflictes en diverses parts del món, amb la biodiversitat com a bandera. Això ha estat especialment evident a partir de la Convenció sobre la Biodiversitat Biològica (Río 1992) molts d'aquests moviments estan actuant per tal d'aconseguir pels ciutadans uns drets que tenen rang internacional.

Tot fent un exercici d'aplicació d'aquests conceptes a continuació s'intentarà caracteritzar la biodiversitat a la regió meridional de Catalunya i més concretament al massís dels Ports i a la plana que s'estén a la seva base. Això obliga a fer referències a les particulars condicions d'un massís muntanyós que per a molts és considerat com un espai amb valors molt elevats de biodiversitat.

Pel que fa a la biodiversitat a la zona de muntanya dels Ports hi ha alguna qüestió a plantejar. Tots els anuaris i estudis sobre la qualitat del medi ambient i la biodiversitat presenten aquesta regió com una de les més interessants, quina és la raó de perquè això sigui així? Quins són els elements diferenciadors que permeten l'existència d'aquest elevat nombre d'ecosistemes en un espai relativament petit?.

Per intentar donar una ràpida resposta a aquesta qüestió afirmem que els Ports mantenen aquesta elevada biodiversitat per quatre fets:

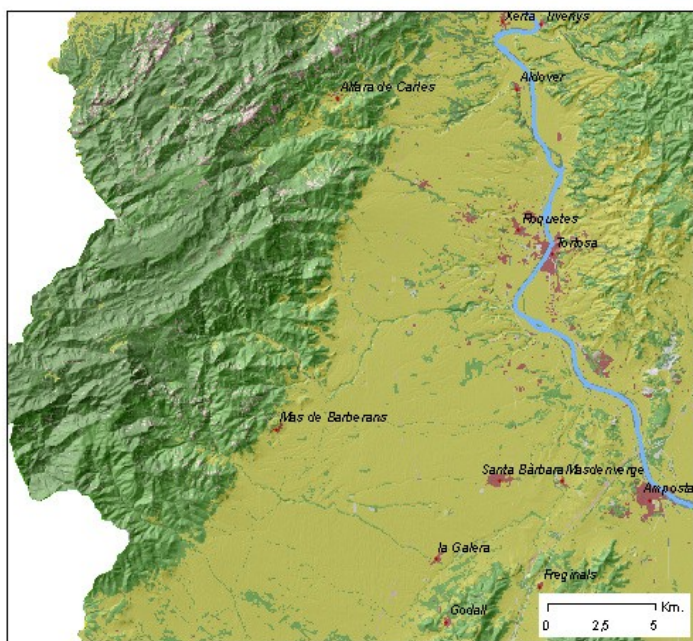
- Està situat a un lloc on hi coincideixen ambients climàtics diferents.
- El relleu trencat de la regió de muntanya es caracteritza pels grans desnivells i orientacions diverses dels vessants
- L'aigua que es manté en alguns indrets, malgrat les sequeres, contribueix de manera clara a mantenir elevats nivells de qualitat.
- La història de l'aprofitament humà dels recursos naturals ha contribuït de manera evident al manteniment de les seves característiques.

Respecte el primer, res a dir, som terra de cruïlla. Això és fa evident en veure els mapes climàtics on s'observa que sobre aquesta regió hi conflueixen les vores de les diferents característiques climàtiques d'altres zones: la zona d'interior de clima continental i fred, les alçades de Morella, de la que en formem part extrema, els vessants assolllats cara a la mar, els vents humits, el clima.

Pel que fa al relleu, podem afirmar que aquests és un dels factors que més afavoreix l'elevada biodiversitat de la regió, ens referim a la característica més destacada dels Ports com ho és l'existència de forts desnivells i els trencaments de vessant característics de l'estructura càrstica i dels mecanismes erosius que s'hi han donat.

Aquesta estructura del relleu és la que explica l'elevada varietat d'ambient diversos que s'hi donen, la gran variació espacial i també la gran biodiversitat vegetal que presenta el massís dels Ports. Només d'aquesta manera es pot explicar la presència de "carrasques" en les zones culminants, aurons caducifolis en altituds de 500-600 m. o bé fagedes que estan a la mateixa altitud que el matollar mediterrani. Aquests són els aspectes que precisament fan tant interessant l'estudi de la vegetació dels Ports.

Relacionat amb el relleu està el factor de l'aigua, és coneguda la importància que té la disponibilitat d'aigua en l'establiment d'animals i plantes. Als Ports tradicionalment hi havia moltes més fonts que no pas ara, una de les causes d'aquesta disminució ha estat el canvi d'usos que s'hi ha donat al llarg dels darrers quaranta anys que ha consistit en l'abandó absolut de les activitats que s'hi feien. Actualment, a part d'algun ambient humit en actiu, és en els fondos d'alguns barrancs on s'hi pot trobar aigua de manera quasi contínua. No hi ha dubte que el fet de recuperar i conservar les fonts dels Ports seria una de les tasques de majors beneficis ambientals que s'hi podrien fer.

■ forestal arbori ■ conreus ■ urba
■ forestal no arbori ■ làmina d'aigua ■ zones nues

El quart aspecte en el que destaquen les muntanyes dels Ports es refereix a la cultura rural, recent i antiga, que han practicat els seus habitants al llarg de la història. Les muntanyes i cingleres dels Ports contenen allò que les societats han anat creant al llarg dels anys, en forma de construcció, de "povet", de marge o de cova ramadera, etc. Tal i com es comentava més amunt, en relacionar la història i la cultura amb la biodiversitat, la regió dels Ports conté una llarga història rural que ha contribuït a mantenir la seva biodiversitat.

No es tracta d'un aspecte "patrimonial" sinó d'una qüestió que encara no està resolta en el nostre país. La protecció del territori per la via de la "no acció" o el manteniment de les seves característiques per la via d'actuar-hi de manera sostenible.

Usos del sòl al sector de la dreta de l'Ebre comprés entre Xerta i Amposta.

Es pot observar la dualitat existent entre la superfície forestal dels Ports i l'àrea conreada de la plana.

Font: MDT i BTN-50m, Institut Cartogràfic de Catalunya. Cartografia dels Hàbitats de Catalunya. Universitat de Barcelona.

Relacionat amb els aspectes culturals de la biodiversitat cal destacar el fet que a la base de les muntanyes dels Ports s'hi estén la gran plana de la Galera. Aquest espai actualment és un immens bosc d'oliveres, es tracta d'un espai de cultura pagesa, de tradició centenària on hi han quedat les marques del treball de l'home. En aquest espai la biodiversitat també existeix, també hi té les seves petjades. La plana de la Galera malgrat pugui semblar el regne de la monotonia, la realitat és ben diferent.

En aquest bosc d'oliveres centenàries el treball de l'home ha creat les condicions perquè hi existeixi una rica profusió de formes que són garantia de la seva biodiversitat, certament amb espècies i condicions diferents a les dels Ports, però també molt importants, veiem-ne alguns exemples:

Els grans arbres com les oliveres, però també els garrofers i les figueres. Aquest conjunt vegetal plantat per l'home actua com a residència de multitud d'essers que hi viuen en les retorçades branques i també com a font d'aliment per a multitud d'animals.

Els amples marges de la plana actuen com a creadors d'ambients diversos, segons la seva orientació, entre els quals cal destacar-hi el seu paper com a indrets favorables a l'existència de nius i per tant a la reproducció de petits animals.

Les parets encaixonades dels barrancs en travessar la plana proporcionen ambients favorables al creixement d'espècies vegetals de gran interès així com també llocs de pas per a la fauna que s'estableix a les seves ribes.

La plana, a diferència de la muntanya, potser ofereix una major monotonia paisatgística, no obstant això, i observant-ho amb detall, la plana és un enorme reservori d'essers vius dissenyat per l'home, que ha estat capaç de crear les condicions adequades per a proveir-se d'aliments, i d'objectes útils per a la vida quotidiana.

Son tants els exemples d'aquesta relació entre l'home i la natura que en aquesta introducció no hi hauria prou espai per a explicar-los tots. No obstant això l'experiència viscuda pels seus habitants demostra que un espai transformat per l'home al llarg de la història conté prou elements d'interès com per a considerar que activitat ha contribuït al manteniment tant de paisatges com de diversitat biològica.

Aquesta exposició "Ports i mans" n'és un exemple, des del punt de vista de la creació artística, de tot allò que pot fornir la natura i la seva combinació estreta amb la cultura.